

Vecini și Vecinătăți în Transilvania

Vintilă Mihăilescu

Singurele forme de grupuri locale din Europa, relativ pure și menținându-se vii până în timpurile moderne, care nu au fost niciodată feudalizate și au interacționat cu statul modern având vechea lor formă sunt, după știința noastră, Vecinătățile¹ săsești din Transilvania.” (Schubert, 1980)

Spre rușinea mea, trebuie să recunosc că, până la primul meu teren² într-un sat ardele-

¹ Vom nota în continuare instituția Vecinătății (*Nachbarschaft*) cu majusculă, pentru a nu fi confundată cu faptul comun al relației dintre vecini.

² Primul teren a fost organizat în iunie 1996 la Cristian (județul Sibiu), unde au participat următorii studenți ai secției de sociologie de Universitatea București: Filip Alexandrescu, Viorel Anăstăsoaiei, Bianca Botea, Gabriela Coman, Valentina Deacu, Mălina Frunză, Radu Mălureanu, Ozana Oancea, Mirel Palada, Ioana Teodorescu, Ana Tudosie, Mihnea Vasilescu, Cristina Vânătoru, Nicolae Virgil și Bogdan Voicu. O lună mai târziu, acesta s-a continuat cu un teren

nesc nici nu auzisem măcar de existența acestor Vecinătăți și, bineînțeles, nu puteam bănuși importanța acestei vechi instituții. Nu aș menționa aici ignoranța mea, dacă ea nu ar fi una simptomatică: Vecinătățile sunt într-adevăr necunoscute și/sau neglijate în literatura română de specialitate. Cu excepția unor Stahl, Herseni sau Mușlea, care au lăsat în urma lor câte un articol pe

la care au participat și colegi de la Universitățile din Cluj, Roma și Bruxelles: Alexandru Bălășescu, Adina Ciolac, Iulia Hașdeu, Adina Ionescu-Muscel și Adriana Oprescu (secția de sociologie de la Universitatea București); Camelia Crăciun, Simona Magda și Simona Toader, sub coordonarea domnului Marius Lazăr (de la secția de sociologie a Universității Babeș-Bolyai din Cluj); Marcella Fauci, Martina Giuffrè, Natalie Nicora, Luigina Pellegrini, Alessio Pistilli, Maria Luise Pirritano, Danilo Striglia (de la Universitatea La Sapienza din Roma) și Stephanie Mahieu (de la Université Libre de Bruxelles) sub coordonarea doamnei profesor Marianne Mesnil. În anul următor a fost organizat un nou teren de o lună în aceeași localitate, la care unui grup de participanți din anul precedent li s-au adăugat: Mihaela Manoilă, Alina Manole, Dana Pop, Paula Sandu, Răzvan Stan, Veronica Szabo, Alina Tudor, Remus Anghel și Andreea Udrea. Au urmat pe tot parcursul acestor ani o serie de terenuri individuale, destinate realizării unor lucrări de licență, master sau doctorat, precum și terenuri cu echipe mai restrânse, dedicate lămuririi unor probleme apărute pe parcursul acestor cercetări, la care au participat Gabriela Coman, Vasile Soflău, Andreea Căproiu, Călin Cotoi, Gabriel Dragomir, Răzvan Dumitru, Daniel Mitulescu, Simona Nicolae, Cristina Plecadite, Mihaela Pușchin, Dragoș Radu, Lucian Voinea. Au fost stabilite de asemenea contacte și colaborări cu colegi de la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj și de la Muzeul „Astra” din Sibiu. Cartea de față, care nu își propune decât să semnaleze și să contureze problematica Vecinătăților din Transilvania, este rodul acestor îndelungate investigații de echipă.

această temă, aproape nimeni nu s-a interesat de această formă majoră de organizare socială. De origine săsească, ea era problema sașilor – care au și studiat-o relativ intensiv, dar mai ales ca fapt de istorie socială și, în mare măsură, identitară. Simptomatic este astfel și faptul că fiecare comunitate științifică și-a studiat (atât cât și-a studiat) propriile Vecinătăți: germanii pe cele săsești, românii pe cele românești, maghiarii pe cele ungurești, de cele ale rromilor – mai rare, ce-i drept – neocupându-se, bineînțeles, nimeni. Or, acest „izolaționism” nu poate fi decât păgubos, în măsura în care problema esențială pe care o ridică Vecinătatea este aceea a extraordinarității sale viabilități (și variabilități) în timp și spațiu, având deci ca sistem de referință întreaga societate transilvană de-a lungul istoriei sale, și nu una sau alta dintre componentele sale etnice primate izolat.

Vecinătatea apare astfel ca o instituție crucială a societății transilvane în ansamblul său și, în ciuda dezinteresului relativ al cercetătorilor (cu excepția, relativă și ea, a celor germani), cred că aceasta nu poate fi înțeleasă corect fără studiul aprofundat, istoric și sociologic, al formei de organizare comunitară numită de sași *Nachbarschaft*. Mai mult decât atât, se poate spune chiar că, o dată cu migrațiile păstorilor ardeleni, ceva din spiritul Vecinătății a „roit” în întreaga țară, importanța studiului acesteia devenind astfel națională și nu doar regională.

În ce constă însă această importanță deosebită a Vecinătății?

De la rudenie la teritoriu

„Istoria ideilor politice începe, de fapt, cu ideea că rudenia de sânge este singura bază posibilă a unei comunități de funcții politice și nici una dintre acele răsturnări de sentimente pe care le numim pompos revoluții nu a fost atât de surprinzătoare și de completă precum schimbarea intervenită atunci când alt principiu, precum cel al contiguității locale, a fost stabilit pentru prima dată ca bază a unei acțiuni politice comune” – scria în 1861 Sumner Maine, unul dintre părinții fondatori ai antropologiei. În viziunea evoluționistă a vremii, trecerea de la rudenie la teritoriu, ca principii de organizare socială, constituia una dintre cele mai importante linii de demarcație în istoria omenirii. Criticele ulterioare aduse, în general, teoriilor modernizării au relativizat și nuanțat mult acest gen de dihotomie. „Rudenia” și „teritoriul” s-au dovedit a nu fi nici forme reciproc exclusive și nici „etape” în evoluția lineară a umanității, ceea ce nu a redus însă importanța diferenței dintre ele în calitatea lor de principii de organizare socială. Or, din acest punct de vedere, Vecinătatea se fundamentează în mod clar în criteriul teritorial (chiar dacă, în formele sale foarte vechi, este posibilă o combinare cu rudenia), în timp ce formele de organizare comunitară din întreaga zonă, de la *mirul* rusesc la *zadruga* sud-slavă și mai ales la *obștea devălmașă* românească și diferitele sale forme istorice, privilegiază în mod evident rudenia (chiar dacă aceasta este legată de proprietatea comună a unui teritoriu).

Faptul esențial, din acest punct de vedere, este astfel că Vecinătatea, după cum o arată și numele, este o asociere între vecini, după criteriul strict al contiguității spațiale: toți locuitorii

majori ai unei străzi erau uniți și organizați într-o Vecinătate. Iar dacă strada era prea mare, ea se împărțea în mai multe Vecinătăți. Precedată de asociațiile de tineret, diferențiate pe sexe (*Bruderschaft* și *Schwesterschaft*), Vecinătatea reunea în mod obligatoriu, sub conducerea unui „tată de Vecinătate” ales democratic, pe toți tinerii din momentul căsătoriei lor sau al împlinirii vârstei de 24 de ani, „viața în afara Vecinătății fiind de neconceput pentru un sas ce locuia la sat” (Schenk, 1995). Femeile aparțineau Vecinătății prin soții lor, Vecinătățile feminine fiind o variantă rară și, probabil, relativ târzie.

Acest criteriu teritorial va fi regăsit și în „vățășiile” sau „veciniile” românești, precum și în variantele maghiare ale Vecinătății, până foarte de curând. În prezent, după plecarea masivă a sașilor, cei rămași în sat se regrupează, de regulă, într-o singură Vecinătate, indiferent de distribuția lor spațială în localitate, criteriul devenind astfel etnic, ca și în cazul puținelor Vecinătăți țigănești existente. Românii și maghiarii au început să-și restructureze Vecinătățile, atunci când acestea mai există, după criterii electivă: statut social, vechime în sat etc. Chiar și în aceste cazuri însă, la nivelul discursului se păstrează, de obicei, referința la proximitatea spațială.

Dar și contract

O româncă din Cristian îi aduce în dar vecinei sale săsoaice o poală de boboci de rață de-abia ieșiți din găoace. *V-am adus câțiva boboci, eu am prea mulți* – explică româncă. Dar săsoaica refuză, politicoș. Negocierea continuă o bună bucată de vreme, până când cele două femei se învoiesc ca săsoaica să-i plătească ve-

cinei sale contravaloarea bobocilor. Româncea pleacă, ușor nedumerită, iar săsoaica îmi explică: *Vă dați seama, dacă aș fi acceptat, cine știe ce mi-ar fi cerut altă dată și am fi dus-o așa, la nesfârșit. Acum suntem chit!*

Această scenă ilustrează clar până la caricatural diferența dintre ceea ce, pe urmele lui Marcel Mauss, se cheamă etica darului și cea a contractului. Ea exprimă, de asemenea, ceva din ceea ce am putea numi, pe urmele lui Max Weber, de data aceasta, „spiritul Vecinătății”.

Desigur, explicația nu poate fi căutată doar în preeminența criteriului teritorial, deși așezarea solidarităților comunitare nu atât pe criterii de rudenie, cât pe această bază a unor relații de vecinătate strict organizate atât orizontal, între vecini, cât și vertical, cu Biserica și administrația, poate fi considerată o premisă esențială.

Din punctul de vedere al funcțiilor pe care le are de îndeplinit, Vecinătatea se aseamănă, inevitabil, cu alte forme de organizare a societăților țărănești. Într-un document din 1844, găsit în satul Cristian, ea este prezentată ca o „împreunare a oamenilor celor dela olaltă (...) spre ajutorul cel dimpreună la întâmplarea lipselor (...) spre ajungerea nărvirilor bune și paza păcii obștească” (cf. Alexandrescu, 1998). Concret, Vecinătatea reglementează astfel producția și consumul prin repartizarea sarcinilor și drepturilor în interiorul Vecinătății, veghează asupra bunurilor comunitare și stabilește normele de comportare. Nimic nou sau surprinzător deci. Important este mai degrabă modul în care aceste funcții sociale generale sunt realizate. Din acest punct de vedere, de o importanță crucială este așa numita „ladă de Vecinătate”, în care sunt păstrate statutele acesteia, evidența activităților, precum și o contabilitate detaliată

a veniturilor și cheltuielilor. Semnificația simbolică a lăzii este subliniată de faptul că deschiderea și închiderea ei se făceau doar în prezența ansamblului Vecinătății și marca începutul și sfârșitul unui ciclu de activitate. Nimeni nu avea voie să întârzie la deschiderea lăzii și nimeni nu avea voie să părăsească încăperea sau să fumeze în timp ce lada era deschisă. Lăzile sunt păstrate cu sfințenie și în prezent de ultimii reprezentanți ai comunității săsești.

Orice individ din comunitatea sătească știa cărei Vecinătăți îi va aparține și că va face parte din ea pe toată viața. O dată intrat în Vecinătate, știa de asemenea cu precizie care îi sunt drepiturile și îndatoririle, acestea fiind precizate în scris prin statut. Putem presupune astfel că impactul unei „culturi scrise” la nivelul indivizilor era comparativ mai mare decât în cazurile celorlalte comunități săsești, unde reglementările sociale țineau în mai mare măsură de mecanismele unei „culturi orale”. De asemenea, existența unor amenzi (*Bussgeld*) pentru orice încălcare a normelor comunitare, diferențiate în funcție de gravitatea acestora, constituie un soi de „contabilizare a moralei” care l-ar fi entuziasmat, probabil, pe Max Weber. Pe scurt, fără a intra aici în detalii și a încerca să stabilim vechimea acestor obiceiuri, ci doar faptul că ele constituie în mod evident o practică seculară, putem considera că avem de-a face în acest caz cu o formă implicită de „contract”, reglementând intrarea și apartenența la comunitatea Vecinătății, aceasta putând fi considerată, la rândul ei, ca o formă asociativă elementară.

Forme de întrajutorare există în orice comunitate rurală de pretutindeni. Din punctul de vedere al modului și gradului de întrajutorare, o primă și aproximativă diferențiere ar putea fi

Cuprins

Vecini și Vecinătăți în Transilvania

<i>(Vintilă Mihăilescu)</i>	5
De la rudenie la teritoriu	8
Dar și contract	9
Frontieră și aculturație	13

Vecinătățile din Transilvania

<i>(Ferenc Pozsony)</i>	17
I. Vecinătățile săsești	18
1. Antecedente istorico-culturale	18
2. Structura Vecinătăților săsești	26
3. Funcțiile Vecinătăților	35
II. Instituția Vecinătății la maghiarii din Transilvania	44
1. Societățile Kalandos din Transilvania	45
2. Vecinătăți maghiare din Transilvania ..	54
3. Asociațiile de înmormântare la maghiarii din Transilvania	61

Vecinătățile de femei din Sighișoara.

Discurs și practici <i>(Anne Schiltz)</i>	75
Femeile în instituția Vecinătății	76

Vecinătatea femeilor și femeile în Vecinătate	78
Diferențele statutare între vecinătate și Vecinătate.....	82
Amenda, element structurant al instituției Vecinătății (Genul Vecinătății?).....	84
Vecinătatea masculină și principiul alegerii	86
Un răspuns al femininului?	90
Bărbăți/Înmormântare – Femei/Biscuiți ...	93
Concluzii.....	95
Vecinătățile din Drăguș: „Vecinătăți de români” sau „Vecinătăți românești”? <i>(Vasile Șoflău)</i>	99
Raporturile Vecinătății cu alte instituții ..	103
1. Îndatoririle tatălui de vecini	103
2. Relațiile Vecinătății cu biserica	110
3. Relațiile Vecinătății cu primăria	114
Practica schimburilor	116
1. Schimburile de muncă	116
2. Circuitul schimburilor de plocoane... ..	123
Granița dintre vecini și Vecinătate	131
Vecinătățile fără vecini <i>(Gabriela Coman)</i> ..	137
Noi forme ale instituției Vecinătății în Transilvania	137
Comunitățile germanocentrice.....	139
Au plecat sașii, au venit... ceilalți.....	139
Sașii, strămoșii românilor	142
„Moșteniri simbolice” sau „predarea ștafetei”	144
Coabitarea cu sașii · Vechimea în sat · Strămoșul preluat	146
Trei localități și Vecinătățile lor.....	146
Noile Vecinătăți, între preluarea și (re)construirea instituției Vecinătății..	148
Criteriile de constituire și compunere	149
Instituția „noilor Vecinătăți”	155

Adunările Vecinătății.....	162
De ce totuși Vecinătatea?.....	114
Într-ajutorarea în situații problematică.....	164
Integrarea în comunități la nivel individual și de grup.....	169
Vecinătate și socialitate	
<i>(Vintilă Mihăilescu)</i>	175
O abordare clasică: rudenie și teritoriu...176	
Un „exemplu ideal”	180
Postulatul sociabilității	185
Socialitatea și coordonatele ei.....	188
Variabilitatea socialității.....	193
Vecinătate și socialitate	203
Un spirit asociativ?	214
Anexe	221
Vecinătățile din Drăguș	
<i>(Henri H. Stahl)</i>	223
Contribuții la instituția „Veciniei” la românii brașoveni	
<i>(Candid C. Mușlea)</i>	243